

A magyar légoltalom megszervezése az 1930-as években

DOI : 10 31627/RTF XXIV 2014 35-36-37-38N 75-84P

Az I. világháború alatt végrehajtott légitámadások tanulságai, a repülőtechnika gyors fejlődése, a légi háborúval kapcsolatos új katonai elméletek (mindenek előtt az olasz Giulio DOUHET tábornok totális légi háborúra vonatkozó koncepciója) azt mutatták, hogy a jövő háborújában a légi erők tevékenysége az ellenséges országok egész területére kiterjed. Nemcsak a frontvonal és a katonai objektumok, hanem a hátszág és a polgári létesítmények is légitámadások célpontjává válnak. A nagyvárosokra, közlekedési csomópontokra, ipartelepekre, mért csapások súlyos gazdasági és ellátási zavarokat idézhetnek elő, jelentős fegyveres erőket vonhatnak el a frontról a hátszág védelmére. Az állandó veszélyérzet, a bizonytalanság komoly hatást gyakorolhat a lakosság hangulatára, ami társadalmi elégedetlenséghez, politikai feszültségekhez vezethet. Mindez egyre nagyobb hangsúlyt adott a hátszág légi védelme megszervezésének, és ezen belül, az „aktív”, fegyveres légvédelem és a „passzív”, polgári légvédelem (más szóhasználat: a légoltalom) kiépítésének is.¹

Az 1930-as évek közepéig a világon 51 országban született légvédelmi törvény, ami a légi veszélyeztetettség fokozódását, és egyben a probléma felismerését mutatta. A Népszövetség leszerelési bizottsága 1932-ben maga is felhívta a figyelmet, arra hogy a nemzetközi egyezmények nem képesek garantálni a polgári lakosság biztonságát egy fegyveres konfliktus időszakában, ezért minden országban hathatós önvédelmet kell kiépíteni a légitámadások ellen.²

Magyarország esetében különös jelentősége volt a polgári légvédelem kiépítésének. Az ország légi veszélyeztetettsége az európai átlagot jóval felülmulta. A kis terület és a nagyvárosok, gazdasági gócpontok határ közeli fekvése miatt az ország a legkedvezőtlenebb adottságú államok közé tartozott Európában. A trianoni Magyarországot — a korabeli gépek teljesítményét figyelembe véve — a kisantant államok légi kötelekei észak-déli irányban 30 perc, kelet-nyugati irányban 70 perc alatt átrepülhették. Az ország 10 legnagyobb városát (Szolnok kivételével) 10 percen belül elérhették az ellenséges repülők, alig adva időt a riasztásra. Győr, Miskolc, Debrecen, Szeged és Pécs 5 percnél rövidebb repülőútra feküdt a határoktól, így ott különösen nagy volt egy légi rajtaütés veszélye. A trianoni békediktátum nemcsak a támadó fegyverzet tartását tiltotta, hanem bizonyos védelmi fegyverek és eszközök (honi vadászrepülők, nagy kaliberű légvédelmi lövegek, gázálcok) beszerzését, gyártását, rendszerbe állítását is korlátozta.³

A szomszédos államok jelentős légierővel rendelkeztek. Csehszlovákia 1933-ban 550 gépet, Jugoszlávia 630 gépet, Románia 500 gépet tudott hadrendbe állítani. A katonai fejlesztések felgyorsulása nyomán 1937-ben Csehszlovákia már 1300 géppel, Jugoszlávia 900 géppel, Románia 600 géppel rendelkezett. A szakemberek szerint a kisantant államok egy közös hadművelet keretében, egyetlen bevetéssel 280 t bombát dobhattak volna magyar célpontokra. Számolni kellett még a Szovjetunióval is, amely 1935-ben katonai segélynyújtási szerződést kötött Csehszlovákiával. A szovjet légierő 4000 géppel rendelkezett az európai térségben, ebből Kijev és Harkov körzetében 500-500 gép állomásozott, készen arra, hogy szükség esetén csehszlovákiai repterekre települve bekapcsolódjanak a kialakuló fegyveres konfliktusba.⁴

Az 1930-as évek elején a polgári légvédelem megalapozása során főként az elméleti témák terén történt jelentősebb előrelépés. A szakmai előkészítő tevékenység, az alapelvek kidolgozása, a katonai és polgári légvédelem egyes feladatköreinek pontos meghatározása megfelelő alapot teremtett a polgári légvédelem (légoltalom) gyakorlati kiépítésének megindításához. A gazdasági válság azonban évekre visszavetette a szükséges anyagi eszközök, az intézményi háttér és a szervezeti keretek megteremtését. A működőképes polgári légvédelem kiépítéséhez egyelőre hiányzott négy meghatározó elem – az átfogó törvényi szabályozás, az operatív vezető szervek felállítása, a szükséges anyagi fedezet biztosítása, és a polgári végrehajtó szervezet létrehozása.⁵

A légoltalom központi szerveinek és jogi szabályozásának megteremtése

A magyar honi légvédelem gyakorlati megszervezése érdekében 1933. V. 1-jén a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium intézkedést adott ki az Országos Légvédelmi Parancsnokság (felállítására). Az Országos Légvédelmi Parancsnokság feladatkörébe tartozott a honi légvédelem kiépítésének, fejlesztésének, valamint a polgári légoltalom megszervezésének adminisztratív és szakmai irányítása, anyagi és személyi feltételrendszerének kidolgozása, a végrehajtás szabályozása és ellenőrzése, a honi légvédelmi szervek vezetése, valamint a légvédelmi képzés és a lakossági propaganda. Az országos légvédelmi parancsnok Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium osztályvezetői hatáskörrel rendelkezett és a katonai főcsoportfőnökön keresztül volt alárendelve a honvédelmi miniszternek. Az Orzá-

gos Légvédelmi Parancsnokság egyszerre töltött be parancsnoksági és hatósági funkciókat. A szűkebb törzs június 15-én kezdte meg a munkát, saját szervezeti határozványai kidolgozásával. A teljes körű működésre csak az átvezénylések és hatásköri kérdések tisztázása után, novembertől került sor, a végleges elhelyezést, irodákat és a szükséges felszerelést decemberben kapta meg az Országos Légvédelmi Parancsnokság.⁶

Az országos légvédelmi parancsnok feladatkörét 1933. VIII. 1. és 1935. V. 1. között MILOSEVIC Dezső tábornok, 1935. V. 1. és 1937. VIII. 15. között pedig RUSZKAY Jenő tábornok látta el. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság vezérkari főnöke 1933 és 1935 között RÁKOSI Béla vkszt. ezredes, 1935 és 1937 között ADAY (ADELMANN) János vkszt. őrnagy volt.⁷

A polgári légvédelem kiépítésének egyik sarkalatos pontja az átfogó jogi szabályozás megteremtése volt. Az 1935-ben megszülető légvédelmi törvény kimondta, hogy a polgári légvédelem szakmai irányítója, operatív vezetője és ellenőrzője a honvédelmi miniszter, aki ezt a jogát az Országos Polgári Légvédelem szervezetein keresztül gyakorolja.⁸ A személyes honvédelmi kötelezettség alapján minden 14 és 60 év közötti lakos igénybe vehető légtalmai feladatokra (kiképzés, gyakorlat, szolgálat). Ezek ellátása során úgy kell tekinteni, mintha a polgári személyek is katonai szervezet tagjai lennének. A jogszabály lehetővé tette, hogy a légtalom érdekében rendkívüli rendszabályokat vezessenek be, szükség esetén korlátozzák a lakosság szabad mozgását. A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium írta elő, hogy mely településen, milyen objektumok esetében, milyen jellegű és mértékű védelemre van szükség, milyen létesítményekről, felszerelésekről kell gondoskodni. A törvény szigorú büntetéseket helyezett kilátásba a légtalmai rendelkezések megsértőivel szemben. Aki gondatlanságból komolyabb közveszélyt okozott, 5 évig tartó, aki pedig szándékos szabályszegéssel idézett elő ilyen helyzetet, 15 évig tartó fegyházbüntetést kaphatott. Különösen súlyos esetben a bíróság akár halálbüntetést is kiszabhatott.⁹

A keret jellegű légvédelmi törvény részletes rendelkezéseit az 1936-ban kiadott végrehajtási utasítása tartalmazta.¹⁰ A légvédelmi kötelezettség által érintett lakosokat két csoportba sorolták. Az egyik csoportot a katonai légvédelem személyi kiegészítésére behívtak képezték – döntően hadvagy katonaviselt férfiak, akik lehetőleg valamilyen speciális, főként műszaki képzettséggel rendelkeztek. Ezek légvédelmi képzése katonai irányítás mellett történt, és elsősorban az országos figyelőszolgálatban kerültek alkalmazásra. A másik csoportot a polgári légtalom segélyosztágaiba besorolt lakosság jelentette. Őket a helyileg illetékes légtalmai vezetés választotta ki, és képezte ki. A tanfolyamokat a lakóhelyen szervezték. Figyelembe vették az érintettek foglalkozási körülményeit, nők esetében a családi kötelezettségeket is. Nőket, és a 18 év alatti korosztályt, a cserkészeket, leventéket főleg kisebb fizikai megterhelést jelentő beosztásokban, egészségügyi, híradó és irodai feladatokra alkalmazták.¹¹

A légtalmai szempontok helyet kaptak a tűzrendészet fejlesztéséről szóló törvény paragrafusai között is.¹² A jogszabály előírta, hogy a tűzoltóságot fel kell készíteni a légitámadások okozta károk felszámolására, illetve, hogy a tűzoltó szervezet légvédelmi készség idején a védekezést vezető katonai parancsnok irányítása alatt tevékenykedik. A törvény végrehajtási utasítása külön hangsúlyozta, hogy a tűzoltó kiképzés során nagy szerepet kell kapnia a légtalmai tevékenységre való felkészítésnek.¹³ A rendelet rögzítette, hogy a tűzoltó testület a tűzvédelmen kívül más jellegű légtalmai feladatokra is igénybe vehető (pl. műszaki mentés, kárfelszámolás stb.). Ugyancsak előírták, hogy tűzoltóság kapcsolódjon be a légtalmai segélyosztagok tűzvédelmi képzésébe. Mindezek a törvények, rendeletek megteremtették a magyar légtalom kiépítésének jogi hátterét. Meghatározták a legfontosabb irányelveket, melyek alapján megindulhatott a részletek kidolgozása és a légtalom gyakorlati megszervezése.¹⁴

A polgári légvédelem kiépítésére vonatkozó fontosabb tudnivalókat, intézkedéseket tartalmazta az 1936-ban kiadott *Légtalmai Utasítás*. A honi légvédelem, a tevékenység jellege szerint két feladatkörre oszlott. Az aktív légvédelem katonai tevékenység volt, ami az ellenséges légitámadások fegyveres megakadályozását, elhárítását szolgálta. A passzív légvédelem, a légtalom a támadások hatását csökkentő megelőző, mentő és kárfelszámoló tevékenységre terjedt ki. A légtalom körébe tartoztak mindazok a rendelkezések, létesítmények, felszerelések, eljárások, szervezetek és képzések, melyek az ellenséges támadások elkerülését, a személyi, anyagi és erkölcsi károk csökkentését, a bekövetkező rombolások mielőbbi helyreállítását szolgálták.¹⁵

A településeket a veszélyeztetettség mértékét, illetve a bekövetkező rombolások következményeit figyelembe véve három csoportba sorolták. Az „A” kategóriába olyan nagyvárosok, vagy politikai, gazdasági, katonai szempontból fontos kisebb városok tartoztak, amelyek elsődleges célpontja lehettek az ellenséges légitámadásoknak. „B” besorolást kaptak azok a városok, melyek nem számítottak fő-

célpontnak, de gazdaságilag vagy katonailag fontos objektum, település közelében helyezkedtek el, így másodlagos célpontok lehettek, és a támadásuk jelentős erkölcsi vagy anyagi kárral járhatott. „C” kategóriába került az összes többi 10 000 főnél több lakosú város és község. Külön légoltalmi egységként szerepelt a „Légoltalmi Budapest”, ami a fővárost, illetve a körülötte lévő 6 megyei várost (Újpest, Kispest, Rákospalota, Budafok, Pestszentlőrinc, Pestszenterzsébet) és 17 községet fogott össze. Az odacsatolt községek száma később tovább bővült.¹⁶

Gazdasági és társadalmi szerepük szempontjából három csoportba sorolták az egyes építményeket, intézményeket, vállalatokat is. Az országos jelentőségű intézmények, valamint a 400 legnagyobb vállalat és ipartelep az I. légoltalmi csoportba került. Ezek védelmét közvetlenül az Országos Légvédelmi Parancsnokság szervezte és irányította (az illetékes vegyesdandáron keresztül). A helyi jelentőségű intézmények, hivatalok, iskolák, illetve üzemek, raktártelepek, ahol 100 fő körüli jelenlétével lehetett számolni, a II. légoltalmi csoportba kerültek. Ezek, a település légoltalmi szervezetének alegységeit képezték, védelmük megszervezéséről a helyi közületi légoltalmi vezető gondoskodott. A III. légoltalmi csoportba a nagyobb tömeget nem koncentráló, komolyabb közösségi funkcióval nem rendelkező létesítmények kerültek, melyeknél a lakóházakra érvényes szabályokat kellett követni.

A légoltalmi közületek élén légoltalmi vezető állt, aki általában az adott település közigazgatásának vezető tisztviselője volt: törvényhatósági jogú és megyei városokban a polgármester, a megyékben az alispán, azokban a községekben, amelyek járási székhelyek voltak a főszolgabíró, más községekben pedig a jegyző. A légoltalmi vezető az országos szabályozás alapján kiadta a végrehajtáshoz szükséges helyi rendelkezéseket, megszervezte a közület polgári légvédelmét. Irányította a légoltalmi szervezet felállítását, gondoskodott a védelmi terv kidolgozásáról, az előírt létesítmények elkészítéséről, a szükséges anyagok és felszerelések beszerzéséről. Intézkedett a légoltalmi szolgálatra igénybe vett lakosok kiválasztása és kiképzése ügyében, ellenőrizte a közülethez tartozó II. és III. csoportos létesítmények felkészülését. A légoltalmi vezető mellett, a napi (főként adminisztratív) teendők ellátását „A” besorolású településen légoltalmi ügyosztály, „B” és „C” osztályú településen légoltalmi előadó végezte.¹⁷

A légoltalmi vezető munkáját szakmai kérdésekben a légoltalmi bizottság segítette. Ennek tagja volt az Országos Légvédelmi Parancsnokság megbízásából az illetékes vegyesdandár kiküldött közege és a közbiztonsági teendőket is ellátó országos rendvédelmi testületek (rendőrség, csendőrség) vezetői. Helyet kaptak benne az egyes szakterületek vezető tisztviselői (a tűzoltóparancsnok, a tisztiorvos, a főmérnök, a számvevőség vezetője), a meghatározó társadalmi szervezetek képviselői (Légoltalmi Liga, Vitézi Szék, Vöröskereszt, stb.). Közreműködtek a munkában a Magyar Államvasutak, a Magyar Királyi Posta, a Magyar Hajózási Részvénytársaság helyi irányítói, a közművállalatok vezetői és a nagyobb ipartelepek illetékesei. A bizottság szükség esetén más szakembereket, más szervezetek képviselőit is felkérhette a részvételre. Az alispán, mint megyei légoltalmi vezető nem rendelkezett közvetlen szervezési feladatokkal (csak a megyeháza vonatkozásában), hanem elsősorban ellenőrző jogkört gyakorolt az illetékességébe tartozó települések légoltalmának kiépítése felett. A járási főszolgabíró csak a járás székhelyén szervezte tevőlegesen is a védekezést, a többi községben ellenőrző jogkört gyakorolt.¹⁸

A helyi légoltalmi végrehajtó szervezet irányítását a légoltalmi parancsnok látta el, aki általában a Magyar Királyi Csendőrség, vagy a Magyar Királyi Rendőrség helyi vezetője volt. Ahol nem volt jelen a rendőrség vagy a csendőrség, ott a légoltalmi vezető, vagy egy másik katonaviselt személy (rendszerint a köteles vagy önkéntes tűzoltóság parancsnoka) töltötte be ezt a posztot. A vármegyének nem volt légoltalmi végrehajtó szervezete vagy parancsnoka. A légoltalmi szolgálat: megelőző egységekből (figyelő, riasztó, gázfelderítő, kárfigyelő), mentő osztagokból (tűzoltó, mentő, műszaki mentő), kárfelszámoló alakulatokból (műszaki helyreállító, légoltalmi munkás), valamint segédosztagokból (légoltalmi törzsek, hírrendszer, futárszolgálat, segédrendőrség) állt.

A lakóházak önvédelmének szervezését a felállítás alatt lévő Légoltalmi Ligára bízták. A 10 lakónál többel rendelkező épületekben lakóház légoltalmi őrseget kellett szervezni, amely a legalapvetőbb tűzoltó, mentő, helyreállító és rendfenntartó feladatokat látta el. A házi őrseg parancsnokát a lakók közül választották ki. Erre a feladatra nőket is kijelölhettek. A 10 lakónál kisebb épületeket, több szomszédos lakóházzal együtt légoltalmi épülettömbbé szervezték, és közös őrseget állítottak fel.¹⁹

Az Országos Légvédelmi Parancsnokság a légoltalom országos kiépítésére vonatkozó intézkedéseit a 7 vegyesdandár útján valósította meg. A dandár légvédelmi parancsnokának feladatkörébe tartozott a saját körzetében a légvédelem és légoltalom megtervezése, kiépítése, irányítása és ellenőrzés. Az 1930-as évek közepén azonban még csak az 1. (budapesti) vegyesdandárnál rendszeresítették ilyen beosztást. A többi körzetben a légvédelmi tüzérség rangidős parancsnoka látta el ezeket a feladatokat. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság 1936-tól sürgette, hogy a többi vegyesdandárnál is mielőbb

kerüljön kinevezésre légvédelmi parancsnok. A légvédelmi parancsnoki törzsek felállítását elsősorban a 2. (székesfehérvári), az 5. (szegedi), és a 7. (miskolci) vegyesdandárnál tartották volna fontosnak, tehát a legveszélyeztetettebb határszakaszok térségében. Egyelőre azonban ezeknél az egységeknél is csak egy-egy légvédelmi előadói beosztást létesítettek, ugyanúgy, mint a 3. (szombathelyi), a 4. (pécsi) és a 6. (debreceni) vegyesdandárnál.²⁰

Már 1934-ben megkezdődött a honi légvédelmi jelentő és riasztó szolgálat felállítása, melynek szolgálati utasítását 1935-ben adta ki az Országos Légvédelmi Parancsnokság. A szabályozás szerint a légvédelmi figyelőrendszer katonai irányítás alatt állt, de adatokat szolgáltatott a katonai légvédelem és a polgári légtalomszámára egyaránt. A figyelőszolgálat aktivizálására a légvédelmi készség elrendelésekor került sor. A figyelőhálózat két együttműködő szervezetből állt, az országos légvédelmi jelentő szolgálatból és a helyi polgári légtalomszámára figyelő és riasztó hálózattól.²¹

Az országhatárok mentén legalább 170 órs felállítására volt szükség, hogy a figyelőszolgálat elérje a megfelelőnek tartott 7–8 kilométerenkénti sűrűséget. A hézagmentes megfigyeléshez három ilyen vonalat kellett volna kiépíteni egymás mögött. Az optimális 510 órs felállításához azonban nem álltak rendelkezésre a szükséges anyagi és személyi feltételek. Ezért az a döntés született, hogy a határon egyelőre egysoros vonalat építenek ki, és a fontosabb települések, gazdasági gócpontok körül külön figyelő hálózatot állítanak fel, összesen 250 órs telepítésével. A légvédelmi figyelő órsók a jelentéseiket 60 szárnyközpontba továbbították, ahonnan, összesítés után továbbküldték az információkat a Kerületi Légvédelmi Központnak (Kerléköz). Az ország területét a 7 vegyesdandár illetékességi körzetének megfelelően 7 légvédelmi kerületre osztották. A Kerléköz nemcsak összesítette a befutó jelentéseket, hanem ki is értékelte azokat, és feldolgozott formában juttatta el az Országos Légvédelmi Központnak (Orléköz). A szárnyközpont és a Kerléköz az országos katonai jelentő és riasztó szolgálattól adatai mellett megkapta és feldolgozta az egyes települések polgári figyelő őrseinek jelentéseit is.²²

(I.sz. melléklet)

Eredetileg a rendszer személyi szükséglete 4198 fő volt, ezt azonban, részben a honvédség létszámkorlátaival való alkalmazkodás, részben pedig takarékosági szempontok miatt 2618 főre csökkentették. Az alapfelszerelés és a kiképzés költsége így is 1 185 776 P volt. Az országos figyelőhálózat feltöltése, működőképes állapotba hozása 1936 nyarán kezdődött. Ekkor indult meg a kiválasztott személyzet központi kiképzése. Az órsók jelentéseinek biztonságos és gyors továbbítására, és az információk könnyebb feldolgozása érdekében 1936 őszén a Haditechnikai Intézet kifejlesztett egy speciális távbeszélő készüléket, amely lehetővé tette a különböző adatok (ellenséges gépek száma, repülési iránya, magassága stb.) kódok segítségével történő gyors továbbítást.²³

Az Országos Légvédelmi Központ elhelyezésére a Gellért-hegy nyugati fala alatt 1936-ban megkezdtek egy bombabiztos létesítményt, a Sziklaközpont kialakítását. Itt kapott helyet az 1. (budapesti) Kerléköz is. A Honvéd Vezérkar Főnöke azt szorgalmazta, hogy az Országos Légvédelmi Parancsnokság számára is a közelben, lehetőleg a Sas-hegy belsejében készüljön hasonló létesítmény, hogy ne kelljen a Dunán átívelő (egy bombázás során könnyen megsérülő) híradó összeköttetést kiépíteni a magasabb parancsnokságok között.²⁴

A légvédelmi riasztás elrendelése az „A” kategóriájú települések és az I. csoportos építmények esetén a Kerléköz, vagy a szárnyközpont feladatkörébe tartozott. A „B” és „C” besorolású települések riasztásáról a Kerléköz, illetve saját polgári figyelő őrseinek jelentései alapján, a helyi közületi légtalomszámára parancsnok határozott. A II. és III. csoportos építményeket szintén a helyi hatósági légtalomszámára riasztotta. A légtalomszámára riasztásnak 2 fokozata volt. A „légi veszély” elrendelése akkor történt, ha ellenséges gépek 15–20 percnyi távolságra voltak az adott településtől, objektumtól, és fennállt a légi támadás lehetősége. Ekkor úgynevezett csendes riasztást hajtottak végre. A „légi veszély” jelzés csak a légvédelmi és légtalomszámára szerveknek szólt, hogy legyen idejük felkészülni a riadóra. A „légi riadó” kiadására akkor került sor, ha az ellenséges gépek már 5 percnyre megközelítették az adott települést. Ekkor már a lakosságot is riasztották, hogy mindenki elvégezhesse a légitámadás eseteire előírt feladatokat, és levonulhasson az óvóhelyre. A „légi veszély elmúlt” jelzést akkor adták le, amikor az ellenséges gépek már legalább 10 percnyi távolságra eltávolodtak a településtől. Erről a lakosságot is tájékoztatták, hogy az emberek mielőbb visszatérhessenek a mindennapi tevékenységükhöz.²⁵

Lépések a légtalomszámára gyakorlati kiépítésére

Az 1930-as évek második felében több nemzetközi konfliktus, köztük a japán–kínai háború vagy a spanyol polgárháború (Sanghaj, Nanking, illetve Barcelona, Guernica bombázása) figyelmeztető tapasztalatokkal szolgált, a sűrűn lakott nagyvárosok elleni légitámadások hatásairól. Ez újabb lendüle-

tet adott az európai államokban a katonai légvédelem és a polgári légoltalom megszervezésének. Magyarországon, az alapelvek és a fontosabb jogszabályok kidolgozása, illetve a központi vezető szervezetek felállítása után a légoltalom gyakorlati kiépítése 1937-ben indult. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság élére 1937. VIII. 15-én FÁBRY Dániel vkszt. ezredes került, a vezérkari főnöki posztot továbbra is ADAY János vkszt. őrnagy töltötte be.²⁶

A hazai légoltalom fejlesztése terén fontos szervezeti intézkedés volt, hogy az Országos Légvédelmi Parancsnokság a honvédelmi tárca keretében önálló csoportfőnöki beosztást kapott, és ettől kezdve már nem a Katonai Főcsoportfőnök, hanem közvetlenül a miniszter alá tartozott. Ezzel együtt átalakult és kibővült a feladatköre is. A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium szakmai testületként az Országos Légvédelmi Parancsnokság látta el az összes katonai és polgári légvédelmi szervezet legfőbb irányítását. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság kezdeményezte, hogy a légoltalom kiépítése érdekében fontos tárcaközi együttműködés koordinálására az Állandó Tárcaközi Bizottság keretében állítsák fel a légoltalmi albizottságot. A bizottság 1933 és 1935 között, a légvédelmi törvény előkészítése időszakában rövid ideig már működött. Az egyes tárcák ezen keresztül állandó összeköttetésben állhattak egymással, gyorsabban reagálhattak a légoltalom megszervezésével kapcsolatban felmerülő aktuális kérdésekre, és minden érintett intézmény, főhatóság naprakész információkhoz jutott. Az Állandó Tárcaközi Bizottság légoltalmi albizottsága 1937 októberében ismét felállításra került. Vezetését az országos légvédelmi parancsnok látta el.²⁷

A városokban 1937 elején megkezdődött a légoltalom helyi vezető szervezeteinek kiépítése. Felállították a légoltalmi bizottságokat, megkezdték a városi légoltalmi tervek kidolgozását, és a rendszer kiépítéséhez szükséges költségvetés összeállítását. Budapest székesfőváros főpolgármesteri hivatalában légoltalmi ügyosztályt szerveztek (XIV. üo.), ez foglalkozott a polgári légvédelem témájával. Budapestet 3 légoltalmi főkörzetre osztották. A budai az I–III. és a XI–XII. kerületet, a Pest északi az V–VI. és a XIII–XIV. kerületet, a Pest déli pedig a IV. és a VII–X. kerületet fogta össze. A 3 főkörzet 14 körzetre, illetve 57 alkörzetre oszlott. Az ipari és hatósági légoltalom segélyosztagainak személyi feltöltéséhez a fővárosban összeírták az 1884–1888 között született férfiakat. A megjelentek 61%-át minősítették alkalmasnak. Ipari légoltalmi szolgálatra 2360 főt, hatósági légoltalomra pedig 9810 főt jelöltek ki. Hamarosan kiderült azonban, hogy bizonyos feladatokra (tűzoltás, gázvédelem) az 50–55 éves korosztálynál fiatalabbakra van szükség, ezért pótsorozást tartottak az 1889–1893 között születettek számára. Ekkor írták össze a cserkészeket, leventéket is, akik a figyelő és riasztó őrsökhöz, az egészségügyi szolgálatba vagy a törzsekhez kerültek beosztásra.²⁸

Budapest hatósági légoltalma 1938-ban gyors fejlődésnek indult. Megépültek az első nyilvános óvóhelyek. Intézkedtek a lakóházak tűzvédelméről, meghatározták a szükséges tűzoltó felszerelés és oltóanyagok (homok, víz) mennyiségét, elhelyezését. A fővárosban 35 légoltalmi segélyhelyet alakítottak ki, ahová a felhívások nyomán 1164 középiskolás (cserkész és levente) jelentkezett, légoltalmi egészségügyi szolgálatra. A Budapest Székesfővárosi Közmunkák Tanácsa 1937. I. 16-án rendelettel írta elő, hogy főváros belső, összefüggően beépített területein lakóházakat már csak törmelék, gáz és szilánk ellen védő óvóhely kialakításával együtt lehet építeni.²⁹ Ezzel egyidőben a Magyar Királyi Belügyminisztérium felszólította a többi törvényhatóságot, hogy ennek megfelelően alakítsák át saját építési szabályrendeleteiket, és írják elő az óvóhely építési kötelezettséget.³⁰

Az Állandó Tárcaközi Bizottság légoltalmi albizottsága 1937. X. 5-i ülésén külön foglalkozott a polgári lakosság gázálarccal történő ellátásával. A külföldi példák szerint, a nagyhatalmak és a szomszédos kisantant államok esetében is, a lakosság jelentős tömegei kapnak ingyen gázálarcot. Magyarországon azonban ez anyagi okok miatt megoldhatatlan volt. Ezért az a döntés született, hogy az állam a központi létesítmények légoltalmi szervezetét, a helyi törvényhatóságok légoltalmi szolgálatának cselekvő személyzetét és a lakóházi őrség tagjait látja el. A polgári lakosság többi része saját költségén szerezhet be önkéntesen gázálarcot.³¹

Az első riasztási gyakorlatokat országsszerte 1937 májusában tartották. Ezeknek az volt a tapasztalata, hogy a harangszóval, kézi szirénákkal, gyári gőzsípokkal végrehajtott riasztás nem hallatszik megfelelően, ezért a beépített terület nagyságától függően központi vezérlésű nagy teljesítményű elektromos szirénák beszerzésére van szükség. Számos probléma jelentkezett a nyár folyamán végrehajtott elsötétítési gyakorlatokon is. Kiderült, hogy a rögtönzött eszközökkel, házilag megoldott elsötétítés nem elég hatékony, ezért speciális felszerelésekre és megoldásokra van szükség ezen a területen is. Általános jelenség volt, hogy a lakosság még nem érezte át a légoltalom jelentőségét, a gyakorlatok során bevezetett korlátozásokat inkább bosszantó kellemetlenségként élte meg. Rendkívül fontos volt tehát a légoltalmi felvilágosítás és propaganda további fokozása.

Jelentős mértékben bővült a légoltalmi szakirodalom és a lakosságnak szánt ismeretterjesztő, tájékoztató, mozgósító, populáris kiadványok száma. A *Tűzrendészeti Közlöny* mellékleteként már 1935 júniusában megjelent a *Polgári Lég- és Gázvédelem* című szakmai lap, amely elsősorban a hátország ellen várható légitámadások veszélyeire, és az ellenük való védekezés módjaira hívta fel a figyelmet. A Budapesti Nemzetközi Vásáron az Országos Légvédelmi Parancsnokság által szervezett légoltalmi kiállításnak 1936-ban 100 000, 1937-ben 130 000 látogatója volt. 1937 júliusában országosan megkezdődött a közalkalmazottak légoltalmi oktatása, a posta, a vasút, a köz- és magánüzemek alkalmazottainak felkészítése. Szeptemberben megindult a légoltalmi segélyosztatok tagjainak szakmai képzése. A közvélemény figyelmének felkeltése érdekében a rádióban 1938 februárjától heti negyedórás műsort iktattak be, ahol a légoltalom egy-egy témakörét ismertették, közérthető, gyakorlatias formában.³²

Az ország légoltalmi helyzetének átfogó felülvizsgálatára az Országos Légvédelmi Parancsnokság, a 7 vegyesdandár légvédelmi közegeivel és különböző társadalmi szervek bevonásával 1937 októberében több napos légoltalmi gyakorlatot szervezett. Budapesten október 13-14-én tartottak riasztási próbát. Nagyszabású légoltalmi ellenőrzésre került sor a következő évben, november végén és december elején, amikor minden törvényhatósági jogú város és számos más település területén, repülőgépek bevonásával harcszerű légoltalmi gyakorlatokat tartottak. A légoltalmi végrehajtó szervek bomba- és vegyi támadás okozta károk elhárítását gyakorolták.³³

Már az 1930-as évek közepén felmerült, hogy a polgári légvédelem megszervezéséhez szükség lenne egy országos társadalmi szervezetre, amely a lakosság figyelmének felhívásával, légoltalmi felvilágosító munkával és az önvédelemre való mozgósítással segítené az állami szervek tevékenységét. A szervezés 1937 nyarán indult. A Légoltalmi Liga hivatalos megalakulására 1937. XII. 5-én került sor, a Vigadóban rendezett ünnepség keretében, melyen a kormányzó is megjelent. A Légoltalmi Liga elnökévé HABSURG József királyi herceget, a felsőház véderőbizottságának elnökét választották. Az alelnöki posztot FÁBRY Dániel vkszt. ezredes, az Országos Légvédelmi Parancsnokság vezetője, az ügyvezető igazgatói teendőket PETRÓCZY István ny. repülő ezredes, a főtitkár feladatkörét TEASDALE Ottó tűzoltó másodfőparancsnok látta el.³⁴

A Légoltalmi Liga működési költségeit a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium részéről juttatott támogatás (1938-ban 100 000 P), a 2 pengő éves tagdíj, valamint a társadalmi adományok fedezték. A Légoltalmi Liga országos szervezete 1938 nyarára épült ki. A légvédelmi kerületeknek megfelelően a Légoltalmi Liga is kerületi szervezeteket hozott létre, melyek élén egy-egy nyugállományú tábornok állt. A helyi szervezetek anyagi és erkölcsi támogatását a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium a helyi közigazgatás kötelességévé tette. 1939-ben a központi költségvetés már csak 50 000 pengőt utalt át a Légoltalmi Liga céljaira, mert a rendelkezésre álló anyagi eszközök zömét a katonai légvédelem kiépítésére fordították. 1939. I. 30-án a Légoltalmi Liga keretében külön női bizottság alakult, a kormányzó feleségének fővédnöksége mellett, Anna királyi herceg asszony elnökletével. A női csoport feladatkörét elsősorban az elsősegélynyújtó képzés és a felvilágosító propaganda képezte.³⁵

A légoltalom megszervezése terén komoly előrelépést jelentett, hogy az 1938. III. 5-én meghirdetett győri program jelentős anyagi forrásokat biztosított a honvédelem fejlesztése számára. Ennek keretében a légoltalom kiépítésére 24 millió pengőt fordítottak.

A nemzetközi feszültségek kieleződése és a magyar revízió megindulása nyomán 1939-ben már egyre fontosabbá vált a légoltalom teljes körű kiépítése, és bevethetővé tétele. Ehhez, az adott helyzethez igazodó új szabályozásra volt szükség. A kiadásra kerülő új honvédelmi törvény megtartotta az 1935-ös jogszabályban rögzített főbb alapelveket, de szélesebb körű és részletesebb rendelkezéseket tartalmazott.³⁶

A magyar légoltalom megszervezése eltért más európai országok (Németország, Olaszország, Jugoszlávia, Szlovákia) mintáitól. A szervezet nem volt a hadsereg vagy a rendőrség része, és nem is félkatonai milíciákra vagy politikai mozgalmakra épült, hanem széleskörű társadalmi részvétellel működött. Az új szabályozás jelentősen megnövelte a légoltalom önállóságát. A szakmai irányítás, illetve a végrehajtás ellenőrzése változatlanul a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium kezében maradt, de nagyobb szerepet kapott benne a Magyar Királyi Belügyminisztérium is. Kibővültek a légoltalom feladatai, hatáskörét kiterjesztették a települések és építmények légi támadással szembeni védelmét szolgáló összes tevékenységre, módszerre, eljárásra. Ez egyben a felelősség és terhek növekedését is jelentette. Az eredményes működéshez szükséges minden szervezeti, anyagi, személyi és felszerelésbeli feltételt magának a légoltalomnak kellett biztosítania.³⁷

A törvény kiterjesztette a védelmi kötelezettséget a 10 000 főnél kevesebb lakosú településekre is. A gazdasági, igazgatási vagy katonai szempontból fontosabb községek számára felállították a „D” légoltalmi osztályt. Szélesítették az érintett lakosság körét. A személyes légvédelmi kötelezettséget 60-ról 70 évre emelték. Az iskolákban már 10 éves kortól bevezették a légvédelmi felvilágosítást, amit 14 éves kortól a légoltalmi feladatok ellátására felkészítő képzés követett.

Az új törvényhez új *Légoltalmi Utasítás*-t kellett volna összeállítani, mert a korábbi már túlhaladta az idő. A légoltalom kiépítésének felgyorsítása és a menetközben felmerülő problémák rugalmas megoldása érdekében azonban a kormány úgy határozott, hogy egyelőre nem adnak ki átfogó utasítást, hanem az egyes területeken felmerülő aktuális kérdéseket a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium rendeleti úton szabályozza. Az 1939. VI. 17-én kiadott első ilyen rendelkezés hatályon kívül helyezte a korábbi *Légoltalmi Utasítás*-t, és korszerűbb intézkedéseket vezetett be a légoltalom megszervezése terén.³⁸ Az addiginál nagyobb hangsúlyt kapott a légoltalmi közületek együttes fellépése. Intézkedtek a kölcsönös segélynyújtás megszervezésére a szomszédos települések között, de ilyen együttműködést alakítottak ki a településeken belül a légoltalmukat önállóan szervező I. csoportos létesítmények, ipartelepek és a hatósági légoltalmi szolgálat között is.³⁹

Megkezdődött a községek légoltalmának kiépítése. A kisebb településekből községcsoportokat alakítottak, közös védelmi szervezettel, egy nagyobb településsel a központban. A közületeket a légoltalmi terv elkészítése mellett külön készütségi és riadóterv kidolgozására utasították, hogy szükség esetén a védelmi szervezet azonnal aktivizálható legyen. Nagyobb hangsúlyt kapott a lakóházi légoltalom. A lakóépületekben csak 20 fő esetén rendelték el önvédelmi őrsg felállítását, de ezek a létszám és a felszerelés bővülésével már jóval hatékonyabb működésre voltak képesek. A 20 lakónál kisebb házakat a szomszédos épületekkel házcsoporthoz szervezték, és közös légoltalmi őrsgét állítottak fel. A ház és házcsoporthoz légoltalmi parancsnokok és helyetteseik hivatalos intézkedési jogkört és központi kiképzést kaptak.⁴⁰

Az 1939-ben kiadott Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium rendeletek újraszabályozták a légoltalmi csoportba sorolás kritériumait. Átalakították és bővítették az I. és II. csoportba tartozó létesítmények körét. A II. légoltalmi csoportba került szinte minden számottevőbb közintézmény, ipari és kereskedelmi egység. A III. csoportba gyakorlatilag csak a lakóházak tartoztak. A közületek 5 évre szóló légoltalmi fejlesztő programot készítettek, és ehhez 5 éves költségvetési tervet állítottak össze. 1939. VII. 1-jén felülvizsgálták az I. légoltalmi csoportba sorolt ipartelepek védelmi felkészülését. Megállapították, hogy az ipartelepek 90%-a megfelelő felkészüléssel rendelkezik a riasztás, az első-tétítés, a tűzvédelem, a légoltalmi szolgálatosok egyéni és szakfelszerelése tekintetében. A legnagyobb problémát a hiányzó óvóhelyek jelentették. Az ipartelepeknek csak 50%-a rendelkezett minden tekintetben megfelelő védelmi létesítményekkel, a többi csak a szükségszerű szintet érte el.⁴¹

A lakossági önvédelem fejlesztése érdekében a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium rendelkezése kötelezte az összefüggően beépített területen lévő, 20 lakónál többel rendelkező régi építésű házak tulajdonosait, hogy egy éven belül alakítsanak ki előírás szerinti szükségóvóhelyet, és szereljék fel meghatározott mennyiségű tűzoltó, elsősegélynyújtó és romeltakarító eszközzel.⁴² A légoltalmi létesítmények elkészítéséhez a kormányzat 50%-os mértékű, adóleírásban érvényesíthető segélyt nyújtott, a maradék 50%-ra pedig alacsony kamatozású hitelt biztosított. A végleges óvóhelyek kiépítését 1942-re tervezték. A nagy anyagi költségek, az építőanyag és a felszerelés hiánya miatt azonban a megadott időre a tervezett létesítményeknek csak egy része készült el.⁴³

Tovább bővítették a légoltalmi felvilágosítást és a szakmai kiképzést. A tájékoztatás és mozgósítás egyik legfontosabb eszközének számított a *Légoltalmi Liga Riadó* című lapja (szerkesztő: NAGYRÉVI-NEPPEL György), és a melléklete, a *Légoltalmi Közlemények* (szerkesztő: BORSÁNYI Julián hmtk. százados). Ez utóbbi 1939-től már önálló folyóiratként jelent meg. A *Riadó* a lakosság szélesebb rétegei számára készült, a *Légoltalmi Közlemények* elemzőbb szakmai írásai, technikai tájékoztatói, jogszabály-magyarázata pedig inkább a légoltalom szervezésében és aktív végrehajtásában közvetlenül résztvevőknek szólt.

Budapesten a Légoltalmi Liga 1005 légoltalmi tanfolyamot szervezett, amelyeken 98 768 fő vett részt. Ebből 58% a fővárosban, 42% pedig a légoltalmi szempontból Budapesthez sorolt megyei városokban és községekben került megtartásra. Ezen kívül a légoltalmi ház és házcsoporthoz parancsnokképző tanfolyamon 69 036 fő, női légoltalmi tanfolyamon 9002 fő, egészségügyi és elsősegélynyújtó képzésben 6873 fő, házi tűzoltó képzésben 3843 fő, egyéb képzéseken 6260 fő vett részt. Budapesten 1939 augusztusáig összesen 193 782 fő kapott légoltalmi kiképzést, a főváros lakosságának 11%-a, illetve a hozzá tartozó települések népességének 14%-a.⁴⁴

1939. VIII. 24-én a német-lengyel konfliktus kiéleződése, és a román mozgósítás nyomán, Magyarországon is részleges mozgósításra és a légoltalmi készütség elrendelésére került sor. A Lengyelország ellen szeptember 1-jén meginduló német, majd szovjet támadást a magyar légvédelmi szakemberek fokozott figyelemmel kísérték, de már a hazai lakosság is egyre nagyobb érdeklődést tanúsított a légi háború hírei iránt. A lengyelországi háború friss légügyi tapasztalatait is felhasználva 1939. október végén többnapos országos légoltalmi gyakorlatra került sor. Október 22-én, vasárnap minden városban és 5000 fő feletti községben légoltalmi napot szerveztek előadásokkal, bemutatókkal. Október 23-án az összes iskolákban a tanórák keretében a légoltalom kérdéseivel foglalkoztak a tanárok. Ezt követően 48 órás harcszerű gyakorlatokra kerül sor, repülők bevonásával. A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium nem közölte előre mikor és hol rendelnek el légiriadót, így a légoltalmi szolgálatnak és a lakosságnak is váratlanul kellett alkalmazkodni egy imitált támadási helyzethez.⁴⁵

Az 1939. X. 24–27. között megrendezett gyakorlatok során a magyar légoltalom a szükségszerű szinten működött. Számos probléma akadt ugyan, főleg a technikai felszerelés, speciális eszközök és védelmi létesítmények elégtelensége miatt, a légoltalmi szervezet azonban az elvárásoknak megfelelő-

en teljesített. A lakosság is fegyelmezetten és együttműködően vett részt a próbariasztásokon. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a magyar légvédelem és légoltalom egy helyi jellegű, korlátozott idejű és léptékű fegyveres konfliktus során várható légitámadások elhárítására, a veszteségek csökkentésére és a keletkező károk mielőbbi felszámolására — lehetőségeihez mérten — felkészült. A II. világháború első hónapjainak eseményei, a nagyvárosok ellen végrehajtott tömeges légitámadások tanulságai azonban arra figyelmeztettek, hogy a korábban még megfelelőnek tartott felkészültségi szint már koránt sem elegendő. Jelentős lépéseket kell tenni a légoltalmi rendszer teljes kiépítésére és technikai korszerűsítésére, hogy egy nagyobb szabású légi háború kibontakozása esetén kellő módon teljesíteni tudja majd a feladatát.

Jegyzetek:

- ¹ STUHLIK: 64. p.
- ² MÁRFÖLDY — ADORJÁN: 335–343. p.
- ³ MARKOVITS: 51–52.p. ; SZENTNÉMÉDY: 37–40.p.
- ⁴ HIM.HL. HM.Eln. VI-1. 105 067/1934. ; BERKÓ: 9–11.p.
- ⁵ PATAKY — ROZSOS — SÁRHIDAI: 15.p.
- ⁶ HIM.HL. HM.Eln. VI-1. 105 688/1934.
- ⁷ HIM.HL. HM.Eln. 1. a. 107 685/1933.
- ⁸ 1935/XII.tc.
- ⁹ FORGÁCS: 61–63.p.
- ¹⁰ 17 176/1936.HM.ut.
- ¹¹ HIM.HL. HM.Eln. 15. 17 176/1936.
- ¹² 1936/X.tc.
- ¹³ 180 000/1936.BM.ut.
- ¹⁴ PATAKY: 12.p.
- ¹⁵ HIM.HL. HM.Eln. 15. 17 176/1936.
- ¹⁶ HIM.HL VKF h. 16/1937.
- ¹⁷ FORGÁCS: op.cit. 77–78.p.
- ¹⁸ PATAKY: op.cit. 14.p.
- ¹⁹ FORGÁCS: op.cit. 92.p.
- ²⁰ HIM.HL HM.Eln. VI-1. 105 330/1935. , 105 028/1936.
- ²¹ HIM.HL HM.Eln. VI-1. 105 108/1935.
- ²² HIM.HL HM.Eln. VI-1. 105 108/1935. ; TÓTH: 102.p.
- ²³ HIM.HL HM.Eln. lgv. 106 298/1935. ; HIM.HL. VKF.Eln. 1774/1936.
- ²⁴ HIM.HL. VKF.Eln. 1774/1936.
- ²⁵ HIM.HL. HM.Eln. VI-1. 105 108/1935.
- ²⁶ HIM.HL. VKF.Eln. 1. 2245/1937. ; SÓLYOM: 129.p.
- ²⁷ HIM.HL. HM.Eln. A. 25 000/1936. ; HIM.HL. VKF h. 13/1937.
- ²⁸ NAGY—JÓZSA: 234.p.
- ²⁹ 7000/1937.BP.SZKT.r.
- ³⁰ BORSÁNYI: 259–267.p.
- ³¹ HIM.HL. HM.Eln. OLP 25/1938.
- ³² NÉMETH ; FÖRSTER
- ³³ HIM.HL. VKF.Eln.1. 2789/1937. ; A magyar légoltalom hírei, 1937. 4.p.
- ³⁴ HIM.HL. VKF.Eln.1. 2995/1937.
- ³⁵ HIM.HL. VKF.Eln.1. 4178/1939.
- ³⁶ 1939/II.tc.
- ³⁷ PATAKY: op.cit. 21–22.p.
- ³⁸ 88 000/1939.HM.r.
- ³⁹ HIM.HL. VKF.Eln.1. 2138/1938.
- ⁴⁰ SÁNDOR: 104–152.p.
- ⁴¹ HIM.HL. VKF.Eln.1. 4185/1939.
- ⁴² 88 008/1939.HM.r.
- ⁴³ HIM.HL. VKF.Eln.4764/1939. ; PATAKY: op.cit. 24.p.
- ⁴⁴ A magyar légoltalom hírei, 1939. 228.p. ; A magyar légoltalom hírei, 1940. 68.p.
- ⁴⁵ Őszi légoltalmi gyakorlat. 273. p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

BERKÓ	—	BERKÓ István (szerk.): <i>Légoltalmi ismeretek</i> . Budapest, 1937, Országos Légoltalmi Parancsnokság. 477 p.
FORGÁCS	—	FORGÁCS József: <i>Magyar légoltalom</i> . Budapest, 1937, Arany Ny. 265 p.
FÖRSTER	—	FÖRSTER Rezső: <i>A légoltalom magyar irodalma 1928–1938</i> . Budapest, 1938, Stádium. 27 p.

- MÁRFÖLDY – ADORJÁN — MÁRFÖLDY Aladár – ADORJÁN János: *A légi veszély és a védekezés módjai. Polgári szempontból tekintve.* Budapest, 1936, Madách Könyvkiadó. 369 p.
- NÉMETH — NÉMETH Ferenc: *Légvédelem és a repülés szakirodalmi jegyzéke.* Budapest, 1936, s.n. 32 p.
- PATAKY — PATAKY Iván: *A magyar polgári védelem, légoltalom története 1935–1992.* Budapest, 1992, Polgári Védelem Országos Parancsnokság. 138 p. HU-ISBN 963 03 3396 1.
- PATAKY — ROZSOS — SÁRHIDAI — PATAKY Iván — ROZSOS László — SÁRHIDAI Gyula: *Légi háború Magyarországon felett.* I.köt. Budapest, 1992, Zrínyi Kiadó. 271 p. HU-ISBN 963 32 7154 1.
- SÁNDOR — SÁNDOR András (szerk.): *Légvédelmi rendelkezések.* Budapest, 1940, Közigazgatási Könyvkiadó. 244 p.

TANULMÁNYOK

- BORSÁNYI — BORSÁNYI Julián: Védenek-e a lakóházak légoltalmi óvóhelyei? *Légoltalmi Közlemények*, II.évf. (1940) 17.sz. 259-267.p.
- MARKOVITS — MARKOVITS Árpád: A háttország gáz- és légvédelme. *Magyar Katonai Szemle*, I.évf. (1931) 1.sz. 47–59.p.
- NAGY-JÓZSA — NAGY-JÓZSA György: Légoltalmi segélyosztatok. *Riadó*, II.évf. (1938) 8.sz. 233–235.p.
- SÓLYOM — SÓLYOM András: A spanyol polgárháború a légierők szempontjából. *Magyar Katonai Szemle*, VIII.évf. (1938) 5.sz. 123-130.p.
- STUCHLIK — STUCHLIK Imre: A passzív légvédelem. *Magyar Katonai Szemle*, 2. évf. (1932) 2. sz. 63–68. p.
- SZENTNÉMÉDY — SZENTNÉMÉDY Ferenc: Honi légvédelem. *Magyar Katonai Szemle*, II.évf. (1932) 7.sz. 29-40.p.
- TÓTH — TÓTH Elemér: A légvédelmi figyelő és jelentő szolgálat befolyása a légi hadműveletekre. *Magyar Katonai Szemle*, VI.évf. (1936) 2.sz. 101–108.p.

CIKKEK

- A magyar légoltalom hírei. 1937. — A magyar légoltalom hírei. 1937. *Riadó*, I.évf. (1937) 1.sz. 4.p.
- A magyar légoltalom hírei. 1939. 228.p. — A magyar légoltalom hírei. 1939. *Riadó*, III.évf. (1939) 8.sz. 228.p.
- A magyar légoltalom hírei. 1940. 68.p. — A magyar légoltalom hírei. 1940. *Riadó*, IV.évf. (1940) 5.sz. 68.p.
- Őszi légoltalmi gyakorlat. — Őszi légoltalmi gyakorlat. *Riadó*, III.évf. (1939) 10.sz. 273.p.

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

- HIM.HL.HM. — Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Minisztérium Iratai.
- HIM.HL.VKF. — Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Honvéd Vezérkar Főnöke Iratai.

JOGSZABÁLYOK

- 1935/XII.tc. — 1935/XII.tc. a légvédelemről.
- 1936/X.tc. — 1936/X.tc. a tűzrendészet fejlesztéséről.
- 1939/II.tc. — 1939/II.tc. a honvédelemről.
- 7000/1937.BP.SZKT.r. — 7000/1937.BP.SZKT.r. a Budapest székesfőváros területére érvényes építésügyi szabályzat légoltalmi szempontból való kiegészítése. *Budapesti Közlöny*, LXXI.évf. (1937) 137.sz. 2-3.p.
- 88 000/1939.HM.r. — 88/1939.HM.r. a légoltalom megszervezése tárgyában. *Honvédségi Közlöny*, LXVI.évf. (1939) 25.sz. 175-203.p.
- 88 008/1939.HM.r. — 88 008/1939.HM.r. a lakóházi légoltalmi óvóhelyek létesítése és felszerelése tárgyában. *Budapesti Közlöny*, LXXIII.évf. (1939) 286.sz. 2-5.p.
- 17 176/1936.HM.ut. — 17 176/1936.HM.ut. a légvédelemről szóló 1935/XII.tc. végrehajtása tárgyában. HIM HL. HM. elnöki 15.osztály.
- 180 000/1936.BM.ut. — 180 000/1936.BM.ut. a tűzrendészet újabb szabályozása. *Belügyi Közlöny*, XLI.évf. (1936) 42.sz. 725-808.p.

A magyar légvédelmi riasztási rendszer az 1930-as években

Forrás ! TÓTH Elemér: A légvédelmi figyelő és jelentő szolgálat befolyása a légi hadműveletekre.
Magyar Katonai Szemle, VI.évf. (1936) 2.sz. 101-108.p.